

the article points out the peculiar features of intendation and expectation that are supposed to help the reader to understand the suggestive content of the text.

Key words: philological hermeneutics, technique of belles-lettres fiction's perception, intendation expectation.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013 р.

Прийнято до друку 30.05.2013 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Бумбур Ю. М.

УДК 821.161.2-94.09+939 Довженко

О. В. Максименко

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ «ЩОДЕННИКА» ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Олександр Довженко – всесвітньо відома людина. Він – режисер-новатор, який відкрив новітні тенденції світового кіномистецтва, сценарист, що створив новий літературний жанр – кіноповість; він – самобутній майстер слова, який поєднав у собі талант письменника та режисера, завдяки своїй творчості він наблизив два види мистецтва – словесного і візуального, що втілювались у літературі та режисурі, відкриваючи можливості пізнання й відображення динаміки життя.

Творчість Олександра Довженко налічує 14 ігрових і документальних фільмів, 15 літературних сценаріїв і кіноповістей, 2 п'єси, автобіографічну повість, понад 20 оповідань і новел, низку публіцистичних статей та теоретичних праць, присвячених питанням кіномистецтва. Він прагнув вивести український кінематограф до рівня світового. Про нього Чарлі Чаплін сказав: «Слов'янство поки що дало світові кінематографії одного митця – мислителя і поета» [1]. Олександр Довженко поєднував водночас декілька іпостасей: письменника, талановитого режисера, сценариста, живописця, вченого і філософа, громадського діяча. Письменник став зразком сучасної гармонійної та всебічно розвиненої особистості.

Одним із найталановитіших витворів митця є його щоденник сповідального характеру, що одночасно демонструє закономірності поєднання особистої та громадської сфер життя письменника, що відкриває його як творчу особистість з життєвими труднощами, проблемами та непереможною вірою в мистецтво з систематичним бажанням жити, бачити, відчувати, творити. Метою даного дослідження є спроба визначення жанрових особливостей щоденникових записів Олександра Довженка. Теоретичне дослідження з питань щоденникової спадщини українських письменників здійснено в працях І. Василенко,

О. Галича, Т. Гажі, П. Жилієвської, Н. Ігнатів, А. Ільків, О. Єгорова, Д. Затонського, А. Костенка, Г. Мережинської, Н. Момот, К. Танчин та в працях зарубіжних літературознавців Н. Банк, В. Барахова, П. Басинського, Л. Гінзбург, С. Екштут, В. Кайзера, Н. Смолякової, А. Тартаковського, І. Янської.

Щоденник містить чотири записні книжки, що охоплюють життєві та творчі події 1941 – 1956 рр. «Психологічний просторово-часовий континуум щоденника Олександра Довженка охоплює часовий простір від років дитинства до воєнних буднів і сягає від днів минулих і сьогоднішніх у передбачуване майбутнє. Ця особливість властива щоденникам зрілих авторів і є дуже рідкісним явищем. В українській літературі, певно, це є лише особливістю Довженкових записів» [1]. Можливість охоплення значних просторово-часових проміжків дозволяє сконцентруватись на особливостях їх осмислення, усвідомлення та тлумачення. Щоденник Олександра Довженка втілює своєрідність висвітлення авторського внутрішнього світу, відображення складності людських стосунків тогочасного літературного та соціально-культурного суспільства.

Перші записи в Довженкових щоденниках датуються 6 березня 1942 р., які були зроблені у колишньому м. Ворошиловграді (нині Луганськ). Уперше його записні книжки під назвою «Із записних книжок воєнних літ» були надруковані в журналі «Дніпро» за 1958 р., потім під назвою «Щоденник» у 1962 р. Наступна публікація «Щоденника» була в 1989 р. Наразі відомо, що остання публікація щоденників Олександра Довженка в 2004 році – то ще далеко не повний обсяг його записів. За заповітом дружини митця Юлії Солнцевої важливі документи Олександра Довженка знаходяться в особистому архівному фонді Російського державного архіву літератури і мистецтва (м. Москва) [1].

Щоденники можна класифікувати відповідно до того, яким є об'єкт зображення. «Залежно від мотивів ведення щоденника визначається характер записів (об'єктні / фактичні чи суб'єктні / інтимні, або записи, що органічно поєднують у собі обидва підходи), а також складна структура психіки автора впливає на вибір об'єкта зображення» [4, с. 134]. О. Єгоров розрізняє «екстравертивний, інтровертивний, дуальні типи щоденників за об'єктом зображення» [4, с. 135–136]. Щоденник Олександра Довженка відповідає дуальному типу, оскільки він поєднує водночас душевний стан письменника зі складними обставинами творчого та соціального життя. Дуальність – можливість існування та взаємодії протилежностей, що взаємозаперечують та водночас взаємодоповнюють одна одну. Щоденникові записи Олександра Довженка констатують залежність душевного світу письменника від особистих, культурних, політичних подій, які формуються на широкому історичному тлі. «Завдяки конфлікту між душевним станом Довженка і його оточенням, охоплення різних явищ стає ширшим. І з естетичної точки зору такий щоденник відрізняється більшою виразністю» [1]. Елементи напруженості між автором і

зовнішнім середовищем відзначаються «катарсичним ефектом», який дозволяє щоденнику Довженка істотно окреслити «межі інформативності у площину драматичної дії» [1]. Закономірності утворення конфлікту є рушійною силою створення щоденникових записів Олександра Довженка обґрунтовують стиль написання та рівень інформативності.

Щоденник Олександра Довженка є органічним поєднанням душевного стану автора, що абсолютизується як втілення невдоволеності існуючими умовами життя, що поширюється у свідомості письменника з констатацією відсутності можливостей для реалізації великого творчого потенціалу, що призводить до трагічних мотивів. Глибина охоплення особистісних переживань, органічне поєднання документальності та художності є яскравою своєрідністю щоденника Олександра Довженка як самостійного літературного твору.

Автор у щоденнику вибудовує та започатковує постать справжнього митця, патріота. Природа створення щоденника – це можливість відчувати яскраву індивідуальність з величезним творчим потенціалом та простежити етапи його інтенсивного розвитку.

Щоденникові записи Олександра Довженка більшою мірою аналізують часи Другої світової війни, події якої трансформуються крізь призму авторського сприймання і документально-художнього переосмислення з елементами емоційної співпречетності письменника з метою виявлення домінуючих мотивів: «Якою б не була страхотливо руйнівна війна, яким би брудним ураганом не пройшла вона по Україні, її величезне позитивне значення для історії українського народу безперечне. У цій пожежі, хаосі й крові злились воєдино всі українські землі» [2. с. 251]. На більш глибокому рівні Олександр Довженко визначає риси патріотизму як рушійної сили в історії боротьби та розвитку українського народу. Аналіз вищезазначених подій дозволяє авторові їх розглянути в загальноісторичному контексті.

Хронікальність тексту розгортає історичний плин епохи з творчими прагненнями та кардинальними світоглядними зрушеннями талановитої особистості: «Сьогодні точно і вповні відчув я усім серцем, що мені судилося, якщо я не вмру наглою смертю, написати одну велику книгу, ту саму, яка жила в моїй підсвідомості багато вже літ... Мені нічого не треба. Мені треба принести народу радість у мистецькому своєму творі. І більше мені нічого не треба. Вірую, вірую, вірую! (запис від 9.11.1945 р.)» [3].

Щоденникові записи письменника виявляють авторську спробу осмислення подій часів Другої світової війни й визначають реальну необхідність націлення уваги громадськості до наслідків, до розуміння долі кожної людини в контексті глобальної трагедії всього народу.

Важливим складником композиційної побудови стає психологічний аналіз, що синтезує елементи документальності та біографічності щоденника.

Щоденникові записи Олександра Довженка характеризуються

оповідними формами, що надають автору можливості передавати душевний стан та емоційні відтінки: відвертість, щирі думки, поетапне поєднання надії та зневір'я в умовах складної політичної ситуації, розуміння життєвої істини поряд із потужними гаслами влади: «Я не хочу жити краще свого народу, я не можу і не хочу жити і бачити нищення, любові мого народу» [3].

Мотив патріотизму є невід'ємною складовою щоденника Олександра Довженка від першої до останньої сторінки. Відчуття постійної присутності письменника у відтворених ситуаціях надає твору художньої переконливості, справжності та природності почуттів. Достовірність викладеного, елементи «присутності» автора та детальний аналіз подій поряд із широтою змалювання відчуттів відкривають правдиві картини війни, Україну у війні, життя та смерті, жорстокої боротьби та довгоочікуваної перемоги, відображення хоробрості та мужності солдат у боротьбі за Батьківщину.

Щоденник має часо-просторову перспективу, яка прямує від загального образу народу до конкретної людської долі, створюючи мотив людської пам'яті, надає можливість увінчати перемогу як важливу історичну подію, ціною якої були втрачені тисячі людських життів, страждання та біль за рідну землю. Інтерпретовані події спираються на світоглядні позиції письменника. Треба враховувати декілька компонентів: «своєрідність світогляду письменника й складність колізій життєвого досвіду» [1].

«Щоденник» Олександра Довженка поєднує систему соціальних та культурних проблеми, вміщує аналіз політичної ситуації країни, бо сам автор є активним учасником зазначених суспільно-політичних подій. Його ідеї знаходять повне відображення на сторінках сповідального щоденника: митець відверто переосмислює долю України, долю власного народу та споріднює з ними особисте життя та творчу перспективу: «Коли мені пощастить написати сценарій в доброму здоров'ї і я не втрачу працездатності, я зроблю фільм свій на Київській студії. Я повертаюсь на Україну і творитиму серед свого народу. Я не можу без нього далі писати. Як би важко мені не було» [3].

Процес переосмислення та розуміння створює систему філософичності роздумів, здатності до систематичного аналізу та синтезу відтворюваних історичних подій епохи та трансформацію їх у щоденникові записи, які відіграють значну роль при створенні щоденника й виступають своєрідною основою документального твору.

Композиційно щоденникові записи Олександра Довженка характеризуються «відсутністю єдиного сюжету» та головною тенденцією є авторський погляд на оцінку знакових, на думку автора, подій та письменницький стиль.

Щоденник Олександра Довженка тяжіє до відтворення, аналізу значущих подій, зазначених у щоденнику крізь призму авторських почуттів, думок та роздумів, що формує позиції особистості та напрямком

творчості. Він відкриває особисті записи як частину свого духовного життя. У червні 1945 р. письменник напише: «Найбільший скарб всього людства є сама людина. Хіба не так? Чому ж людське суспільство тримається на жорстокості? На злі і насильстві? Народились нові умови існування. Вони так же неухильно примусять народи до загального миру, як раніше примушували до обов'язкової війни. Правда!» [3].

Усі записи письменника є обґрунтованими та базуються на дійсних фактах та реальних подіях, що характеризуються високим рівнем художнього відображення: «Кажуть, що справжній мистецький твір має в собі не один, а кілька смислів і вірним завжди лишається той, який людина для себе вибирає» [3]. Письменник подає свої світоглядні позиції та розмірковування в трьох часово-просторових парадигмах: минулому, теперішньому та майбутньому, що створює можливість більш широко осягнути сутність його особистості, допомагає реконструювати жанрово-стильові особливості щоденника, відчуті відтворену автором атмосферу подій суспільного, культурного та особистого життя й бажаними перспективами практичної реалізації майбутнього літературного життя: «Я міг знімати коли завгодно, з якими завгодно артистами, ніколи не ганявся за великими іменами. Кіно як спосіб суспільно-політичної діяльності. Мої поеми – моє сучасне. Я творив, що хотів, що думав» [3].

Слід зазначити, що щоденник Олександра Довженка був написаний за задумом автора «для себе», бо мав суто особистий характер з елементами сповіді. Цей твір відкриває прагнення митця до документального пошуку, що надає можливості для реалізації майстерності письменника, змалювання непереможної волі до життя, до творчості, іноді навіть надмірної вразливості під впливом зовнішніх обставин та політичних поглядів, критики.

Таким чином, досліджуючи «Щоденник» Олександра Довженка, слід відзначити його велику літературну та історичну цінність. Панорамне відтворення реальних подій та визначення світоглядних позицій, аналіз життєвих колізій та їх подальший вплив на плін життя письменника, прагнення до об'єктивності й усвідомлення реального значення твору, елементи сповідального характеру дозволяють вважати «Щоденник» Олександра Довженка одним із найвідвертіших щоденників, що чітко окреслює реалії історичних та культурних подій середини ХХ століття.

Список використаної літератури

- 1. Жилієвська П. М.** «Щоденник» О. Довженка – «Щоденник» О. Гончара: воєнна доба [Електронний ресурс] / П. М. Жилієвська. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tkht/2008_8/18.
- 2. Довженко О.** Зачарована Десна. Україна в огні. Щоденник (1941 – 1956) / О. Довженко. – К. : Веселка, 1995.
- 3. Довженко О.** Зачарована Десна. Україна в огні. Щоденник (1941 – 1956) [Електронний ресурс] / О. Довженко. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=21&bookid=4>.

4. Егоров О. Г. Русский литературный дневник XIX века. История и теория жанра: Исследование / О. Г. Егоров. – М. : Флинта: Наука, 2003. – 280 с.

**Максименко О. В. Жанрові особливості «Щоденника»
Олександра Довженка**

У статті проаналізовані жанрові особливості «Щоденника» Олександра Довженка. Його записи мають яскраво виражений сповідальний характер твору, тому що відображають високий рівень авторської відвертості, виявляє психологічні риси особистості, її характер, ширість та волю до життя. Щоденник репрезентує майстерність письменника як мемуариста. Щоденникові записи тяжіють до більш докладного відтворення подій крізь призму авторських почуттів, думок та роздумів, через особисте світосприймання автора.

Ключові слова: Олександр Довженко, документальна література, мемуари, щоденник.

**Максименко О. В. Жанровые особенности «Дневника»
Александра Довженко**

В статье проанализированы жанровые особенности «Дневника» Александра Довженко. Его записи имеют ярко выраженный исповедальный характер произведения, так как отражают высокий уровень авторской откровенности, выявляют психологические черты личности, ее характер, искренность и волю к жизни. Дневник представляет мастерство писателя как мемуариста. Дневниковые записи тяготеют к более подробному воспроизведению событий сквозь призму авторских чувств, мыслей и размышлений, через личное мировосприятие автора.

Ключевые слова: Александр Довженко, документальная литература, мемуары, дневник.

**Maksimenko O. V. Genre Peculiarities of Alexander Dovzhenko's
«Diary»**

In the article the genre peculiarities of «Diary» by Alexander Dovzhenko are analyzed. His notes have brightly exposed confessional character because they show the high level of author's frank confession, display psychological features of personality, his character, sincerity and will to live. The literary work represents writer's skills in memoir writing, displays ease and originality of author's style. The diary is drawn towards more detailed reflection of events in the light of personal world view of the writer. The piece of literary work fully shows the elements of complicated political situation, analysis of the Ukrainian reality, connected hope and lack of faith of the artist. The dairy notes are characterized by the absence of plot lines and the presence of content dominant which was created on the basis of author view. This fact proves the transformation of writer's view of the world in the light of the social and political situation. The paper considers

theoretical aspects of diary genre, genre modifications of diaries of the late XX – early XXI centuries are explored. In the article we also have defined the notion of diary, we considered the artistic particularities and analyzed the motives of diary writing.

Key words: Alexander Dovzhenko, documentary literature, memoirs, dairy.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2013 р.

Прийнято до друку 30.05.2013 р.

Рецензент – д. філос. н., проф. Галич О. А.

УДК 801.631.5+81'42+81'38=111

О. С. Маріна

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ ПАРАДОКСАЛЬНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Серед основних когнітивних процесів, що відбуваються на сучасному етапі культурно-історичного розвитку людства, відзначаються інформаційна гіпернасиченість культурного простору, смислова напруга, розірваність смислу, що виявляється у «мозаїчності» останнього, особливий внутрішній логіко-когнітивний ритм, інформаційна, «багатоканальність», екзистенційний дискомфорт [1, с. 4; 2, с. 15]. Загалом спостерігається перехід від «революційності» модернізму до «гіперреальності» постмодернізму [3, с. 22]. Мається на увазі, що більшість аспектів дійсності у XX столітті доведено до граничного ступеню розвитку і таким чином виявляє свою власну протилежність [3, с. 23–24]. Реальність як така зникає у результаті її гіпертрофованого, «наче під мікроскопом» відтворення через репродуктивні засоби, під всеохоплюючим розповсюдженням засобів масової інформації [4]. Більше того, йдеться про тенденції розвитку під знаком переходу «гіпер» – від «супер» до «псевдо», тобто усвідомлення реальності як ілюзії, її умовного, знакового, симулятивного характеру. Таким чином усі модерністські «супер»-теорії перетворюються на підробки того, що вони постулюють [3, с. 43].

Як бачимо, лейтмотивом сьогодення стають поняття переходу, перетворення, трансформації існуючих явищ, коли їх характеристики, досягаючи «точки кипіння» і в результаті перетинаючи встановлені межі, переходять в свою власну протилежність. Що ж це, якщо не парадоксальність?! Виходячи з вищезазначеного, а також враховуючи визначення соціальної свідомості сучасності як парадоксальної, що призводить до фрустрації, аномалій, кризи свідомості [2, с. 4] взагалі й